

ISSN: 3104-4670
e-ISSN: 2789-6919

**ELM VƏ TƏHSİLDƏ MÜASİR TƏLƏBLƏR
XX TEZİSLƏR TOPLUSU
ELMİ TƏDQIQAT**

Beynəlxalq Elmi Jurnalının
XÜSUSİ BURAXILIŞI

**MODERN REQUIREMENTS IN SCIENCE AND EDUCATION
XX THESES COLLECTION
SPECIAL ISSUE OF THE
SCIENTIFIC RESEARCH**
International Scientific Journal

**Bakı, Azərbaycan
19 iyun 2026**

**ELM VƏ TƏHSİLDƏ MÜASİR TƏLƏBLƏR
XX TEZİSLƏR TOPLUSU
ELMİ TƏDQİQAT**
Beynəlxalq Elmi Jurnalının
XÜSUSİ BURAXILIŞI

<https://doi.org/10.36719/2789-6919/XX/TT/ET/2026>

**MODERN REQUIREMENTS IN SCIENCE AND
EDUCATION**
XX THESES COLLECTION
SPECIAL ISSUE OF THE
SCIENTIFIC RESEARCH
International Scientific Journal

19 iyun 2026

International Indexing

© Jumalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütələqdir.

© It is necessary to use reference while using the journal materials.

© tezis.tedqiqat@aem.az

© info@aem.az

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr

Assos.Prof. Dr. Sevinc SADIQOVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti /
Azərbaycan

Sədr müavinləri

Assoc. Prof. Dr. Leyla ƏLİYEVƏ, Qarabağ Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Elov BOTİR, Ə.Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və
Ədəbiyyatı Universiteti / Özbəkistan

Məsul katib

Assoc. Prof. Dr. Zabitə TEYMURLU, Bakı Mühəndislik Universiteti /
Azərbaycan

ÜZVLƏR

Prof. Dr. Arzu SƏRDARLI, Kanada Birinci Millətlər Universiteti / Kanada
Prof. Dr. Nadir İLHAN, Ahi Evran Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Cihan ÖZDEMİR, Biləcik Şeyx Edəbali Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Ceyran MAHMUDOVA, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət
Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Leyla İMAMƏLİYEVƏ, Bakı Slavyan Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Saodat MUXAMEDOVA, Daşkənd Dövlət Özbək dili və Ədəbiyyatı
Universiteti / Özbəkistan
Prof. Dr. Leyla VƏZİROVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Təranə HACIYEVƏ, Bakı Mühəndislik Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Hacı HƏSƏNOV, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya
İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa
Prof. Dr. Dünya BABANLI, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti /
Azərbaycan
Prof. Dr. Funda TOPRAK, Ankara Yıldırım Beyazıt Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Məhərrəm MƏMMƏDLİ, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Elşad MİRBƏŞİR OĞLU, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası / Azərbaycan
Prof. Dr. Yelena ŞIŞKINA, Həştərxan Dövlət Memarlıq-İnşaat Mühəndisliyi
Universiteti / Rusiya
Prof. Dr. Yaqub BABAYEV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti /
Azərbaycan
Prof. Dr. Turhan ÇETİN, Qazi Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Rajəş KUMAR, Mərkəzi İpək İdarəsi, Tekstil Nazirliyi / Hindistan

Prof. Dr. Andrei VOLODIN, Regina Universiteti / Kanada
Prof. Dr. Həmzəğa ORUCOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Anar KAZIMOV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Cəlaləddin MƏMMƏDOV, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Əmir ƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Uqanbayar MYAGMARSUREN, Monqolustan Dövlət Universiteti / Monqolustan
Prof. Dr. Valeriy LİSENKO, Ümumrusiya Meteoroloji Xidmət Elmi-Tədqiqat İnstitutu / Rusiya
Prof. Dr. Yaqut HACIYEVA, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. İradə HÜSEYNOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zahid MƏMMƏDOV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. İntiqam CƏBRAYİLOV, Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Ali AZQANI, Tayler Texas Universiteti / ABŞ
Assoc. Prof. Dr. Cəbi BƏHRAMOV, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANİ-BATTO, Rumın Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi / Rumıniya
Assoc. Prof. Dr. Könül HƏSƏNOVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Sevinc RUİNTƏN, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Urfan HƏSƏNOV, Gəncə Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Əliş AĞAMİRZƏYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Elnarə MEHBALIYEVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Kulaş MAMİROVA, Qazaxıstan Milli Qadın Pedaqoji Universiteti / Qazaxıstan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAGULİN, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Sadiq QARAYEV, ETN, Botanika İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İradə KƏRİMOVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Mahir HACIYEV, Heyvandarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Qərənfil QULIYEVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
PhD Tomas SMEDLEY, Cenevrə Kolleci, Pensilvaniya / ABŞ

THE ORGANIZING COMMITTEE

Chairman

Assoc. Prof. Dr. Sevinj SADIGOVA, Azerbaijan State Pedagogical University /
Azerbaijan

Deputy chairmen

Assoc. Prof. Dr. Leyla ALIYEVA, Karabakh University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Elov BOTIR, Tashkent State University of Uzbek Language and
Literature named after A.Navai / Uzbekistan

Executive secretary

Assoc. Prof. Dr. Zabita TEYMURLU, Baku Engineering University / Azerbaijan

MEMBERS

Prof. Dr. Arzu SARDARLI, First Nations University of Canada / Canada
Prof. Dr. Nadir ILHAN, Ahi Evran University / Turkey
Prof. Dr. Jihan OZDEMIR, Bilecik Şeykh Edebalı University / Turkey
Prof. Dr. Jeyran MAHMUDOVA, Azerbaijan State University of Culture and Arts
/ Azerbaijan
Prof. Dr. Leyla IMAMALIYEVA, Baku Slavic University / Azerbaijan
Prof. Dr. Saodat MUKHAMEDOVA, Tashkent State University of Uzbek
Language and Literature / Uzbekistan
Prof. Dr. Leyla VAZIROVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Tarana HAJIYEVA, Baku Engineering University / Azerbaijan
Prof. Dr. Haji HASANOV, Institute of History and Ethnology named after
A.A.Bakikhanov of ANAS/ Azerbaijan
Prof. Dr. Joanna MARSZALEK-KAWA, Nicolaus Copernicus University / Poland
Prof. Dr. Dunya BABANLI, Azerbaijan State Oil and Industry University /
Azerbaijan
Prof. Dr. Funda TOPRAK, Ankara Yildirim Beyazit University / Turkey
Prof. Dr. Maharram MAMMADLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Elshad MIRBASHIR OGHLU, Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Yelena SHISHKINA, Astrakhan State University of Architecture and
Construction Engineering / Russia
Prof. Dr. Yagub BABAYEV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Turhan CHETIN, Gazi University / Turkey
Prof. Dr. Rajesh KUMAR, Ministry of Textiles, Central Silk Office / India
Prof. Dr. Andrei VOLODIN, Regina University / Canada
Prof. Dr. Hamzaagha ORUJOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Anar KAZIMOV, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan

Prof. Dr. Jalaladdin MAMMADOV, Azerbaijan State Agrarian University / Azerbaijan
Prof. Dr. Amir ALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Uuganbayar MYAGMARSUREN, Monqolustan Dövlət Universiteti / Monqolustan
Prof. Dr. Valery LISENKO, All-Russian Metrological Service Research Institute / Russia
Prof. Dr. Yagut HAJIYEVA, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Irada HUSEYNOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zahid MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Prof. Dr. Intigam JABRAYILOV, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Ali AZGANY, University of Texas at Tyler / USA
Assoc. Prof. Dr. Jabi BAHRAMOV, Institute of History and Ethnology named after A.A.Bakikhanov of ANAS / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO, Romanian Language and Cultural Center / Romania
Assoc. Prof. Dr. Konul HASANOVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Sevinj RUINTAN, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Urfan HASANOV, Ganja State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Alish AGAMIRZEYEV, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Elnara MEHBALIYEVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Kulash MAMIROVA, Kazakhstan National Woman Pedogogical Institute / Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAGULIN, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia
Assoc. Prof. Dr. Sadiq GARAYEV, Institute of Botany of MSERA/ Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Irada KARIMOVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Mahir HAJIYEV, Animal Husbandry Scientific Research Institute / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Garanfil GULIYEVA, Baku State University / Azerbaijan
PhD Thomas SMEDLEY, Geneva College in Beaver Falls, Pennsylvania / USA

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Dildə determinasiyanın ifadə vasitələri

Bənövşə Əsgərova

Açar sözlər: *təyinedici, ümumi funksiya, possessiv sifətlər, uzlaşma*

Keywords: *determiner, generic function, possessive adjectives, agreement*

Determinantlıq söyləm – ifadə olunan fakt və danışıq aktı iştirakçıları arasındakı münasibətləri xarakterizə edən kateqoriyalardan biridir. Bu tezislərdə fərqli dillərin materialı əsasında göstərilir ki, bir sıra dillərdə determinantlığın əsas ifadə vasitələri kimi müəyyən və qeyri-müəyyən artıqlar çıxış edir. Bundan başqa, yiyəlik sifətləri, sual və işarə bildirən sözlər, təyini əvəzliliklər kimi fərqli dil vasitələri də determinant funksiyası yerinə yetirə bilər. Artıqlıq olmadığı bəzi dillərdə qrammatik hal göstəriciləri həm də determinasiya vasitəsi kimi istifadə edilir. İtalyan dilində artıqlıq və yiyəlik determinantı da eyni zamanda işlənir. Determinasiya keyfiyyət xarakteristikası ifadə edən sözdəyişdirici kateqoriyalardan biri kimi sözün referentlik xüsusiyyəti ilə bağlıdır. Danışıq aktı zamanı onun iştirakçıları üçün müəyyən sözün daha əvvəl verilmiş məlumatdan və ya situasiyadan aydın olması, yaxud yeni anlayış olması determinasiyanın müəyyən olunmasında çox önəmlidir.

Determinasiya kateqoriyası keyfiyyət xarakteristikası ifadə edən elə bir kateqoriyadır ki, onun qrammemləri vasitəsilə verilmiş qrupun referentini müəyyən etmək metodları göstərilir. Dildə determinasiya ilə iki əsas qrammem nəzərdə tutulur: müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik. Məsələn, ingilis dili üçün bu, müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik bildirən artikllərdir. Başqa dillərdə başqa determinantlar vardır.

1. Qeyri-müəyyən artikl determinant funksiyasında danışmaq aktının iştirakçılara daha əvvəl məlum olmayan – yeni məlumatı çatdırır. Bir çox dillərdə qeyri-müəyyən artiklin kəmiyyət bildirmək xüsusiyyəti ilə yanaşı, ümumilik anlayışı ifadə edə bilmək xüsusiyyəti də vardır. Məsələn, ingilis dilində a / an qeyri-müəyyənlik artikli əsas funksiyasından başqa, həm də say bildirir: *There is a student and a teacher in the classroom* ‘Sınıfdə bir tələbə və bir müəllim vardır’. *A lion has four legs* ‘Aslanın dörd ayağı vardır’. İtalyan dilində kişi cinsli isimlər üçün *un /uno*, qadın cinsli isimlər üçün *un' / una*, alman dilində kişi cinsli və orta cinsli isimlər üçün *ein*, qadın cinsli isimlər üçün *eine*, ispan dilində kişi cinsli isimlər üçün *təkdə un*, cəmdə *unos*, qadın cinsli isimlər üçün *təkdə una*, cəmdə *isə unas* qeyri-müəyyən artikli işlədilir.

2. Müəyyənlik artikli danışmaq aktı zamanı verilən məlumatın onun iştirakçılara artıq məlum olduğu hallarda istifadə edilir. Bu zaman müəyyənlik artikli fərdiləşdirmə, yaxud ümumiləşdirmə bildirmə bilər. İngilis dilində yalnız bir müəyyənlik artikli – *the* mövcuddur: *The pile of clothes of the last week is still there* ‘Keçən həftədən qalan paltar yığımı hələ də ordadır’ (xüsusişdirmə). *The lion has four legs* ‘Aslanın dörd ayağı vardır’ (ümumiləşdirmə). Alman dilində müəyyənlik artikli aid olduğu ismin cinsinə görə fərqlənərək özünü üç formada göstərir – *die, der, das*. İtalyan dilində müəyyənlik artiklləri cinsə və kəmiyyətə görə aid olduğu isimlə uzlaşır: kişi

cinsli tək isimlər il, lo, l', cəm isimlər isə i və gli müəyyənlik artikli ilə, qadın cinsli tək “Qloballaşma şəraitində yeni nəsəl universitetlərdə müəllim hazırlığının əsas hədəfləri” isimlər la və l', cəm isimlər isə le müəyyənlik artikli ilə işlənir. İspan dilində kişi cinsli tək isimlər el, cəm isimlər isə los, qadın cinsli tək isimlər la, cəm isimlər isə las müəyyənlik artiklləri ilə işlənir.

3. Dildə determinasiyanın göstəricisi kimi müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik artiklindən başqa possessivlik bildirən sözlər də çıxış edir. İngilis dilində my “mənim”, your “sənin / sizin”, his “onun” (kişi cinsi), her “onun” (qadın cinsi), our “bizim”, their “onların” yiyəlik sifətləri, alman dilində mein “mənim”, dein “sənin”, sein “onun” (kişi cinsi), ihr “onun” (qadın cinsi), unser “bizim”, euer “sizin”, ihr “onların” yiyəlik əvəzlilikləri, italyan dilində il mio / la mia “mənim”, il vostro / la vostra “sənin / sizin” (kişi və qadın cinsi), il suo / la sua “onun” (kişi və qadın cinsi), il nostro / la nostra “bizim” (kişi və qadın cinsi), il loro / la loro “onların” (kişi və qadın cinsi), ispan dilində mi, mis “mənim”, tu / tus “sənin”, mio, mia, mias, mios “mənim, mənimki”, su / sus “onun”, nuestro, nuestros, nuestra, nuestras ‘bizim’ possessiv əvəzlilikləri dildə determinasiya ifadə edir.

4. Determinasiyanın ifadə vasitələrindən biri də işarə bildirən sözlərdir. İngilis dilində işarə determinantları kimi this “bu”, that “o”, these “bunlar”, those “onlar”, alman dilində dieser, diese “bu / o”, italyan dilində questo “bu” (kişi cinsi, tək), questa “bu” (qadın cinsi, tək), questi “bunlar” (kişi cinsi, cəm), queste “bu” (qadın cinsi, cəm), ispan dilində este / esta “bu”, estos/estas “bunlar”, ese / esa “o”, esos / esas “onlar”, aquello / aquella “o”, aquellos / aquellas “onlar” işarə bildirən sözlər çıxış edir.

5. Bəzi dillərdə sual sözləri də determinant funksiyası yerinə yetirir. İngilis dilində what “hansı”, which “hansı”, whose

“kimin”, alman dilində welcher “hansı”, ispan dilində qué “necə” kimi sözlər bu qəbildəndir.

6. Dildə determinasiya ifadə edən vasitələrdən biri də təyini və qeyri-müəyyən əvəzlilərdir. İngilis dilində each “hər bir”, every “hər”, all “hamı / bütün”, both “hər ikisi”, either “ya, ya da”, neither “heç biri”, some “bir az, bir neçə, bəzi”, any “heç”, few “bir neçə”, little “bir az”, much “çox”, many “çox”, several “bir neçə”, alman dilində alle “hamı / bütün”, jeder “hər”, viel “çox”, ein wenig “bir az”, einige “bir neçə / bir qədər”, ispan dilində mucho / mucha “çox”, poco / poca “bir az” əsas funksiyaları ilə yanaşı determinant kimi çıxış edə bilər.

7. Bəzi dillərdə müəyyənlik determinasiyası qrammatik hal göstəriciləri ilə də ifadə edilə bilər. Müqayisə et: Azərbaycan dilində: çay içdik – çayı içdik.

Yuxarıda deyilənləri yekunlaşdıraraq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, dildə determinasiya anlayışı, danışılan predmeti və ya anlayışı digərlərindən fərqləndirmək, konkretləşdirmək üçün istifadə olunan vasitələr sistemidir.

Dəniz nəqliyyatında işçi heyətin peşəkar hazırlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Lalə Vəliyeva^{1*} , Sakit Əhmədov²

Açar sözlər: *dəniz nəqliyyatı, peşəkar hazırlıq, təlim proqramları, kompetensiya əsaslı yanaşma*

Keywords: *maritime transport, professional training, training programs, competency-based approach*

Dəniz nəqliyyatı qlobal iqtisadiyyatın strateji sütunlarından biri kimi çıxış edir və beynəlxalq ticarətin böyük bir hissəsinin məhz bu sahə vasitəsilə həyata keçirilməsi onun əhəmiyyətini daha da artırır. Bu kontekstdə dəniz nəqliyyatında fəaliyyət göstərən işçi heyətin peşəkar hazırlıq səviyyəsi təhlükəsizlik, dayanıqlılıq və rəqabət qabiliyyətinin əsas determinantlarından biri kimi çıxış edir. Müasir dövrdə texnoloji yeniliklərin sürətlə inkişafı, beynəlxalq tənzimləmə mexanizmlərinin sərtləşməsi və insan faktorunun risk idarəetməsindəki rolu nəzərə alındıqda, işçi heyətin təlim və hazırlıq sistemlərinin təkmilləşdirilməsi məsələsi xüsusi aktuallıq kəsb edir. Dəniz nəqliyyatında peşəkar hazırlıq sistemlərinin təkmilləşdirilməsi ilk növbədə bu sahədə mövcud olan ənənəvi təlim modellərinin yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Ənənəvi yanaşmalar əsasən nəzəri biliklərin ötürülməsi üzərində qurulduğundan, real əməliyyat şəraitində qarşılaşılan mürəkkəb situasiyaların idarə olunması baxımından yetərli effektivlik nümayiş etdirmir.

¹Bakı Biznes Universiteti, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı, Azərbaycan

²Bakı Biznes Universiteti, magistrant, Bakı, Azərbaycan

*Məsul müəllif. E-poçt: lale-sdu@mail.ru

Bu səbəbdən müasir yanaşmalar kompetensiya əsaslı təlim modellərinə üstünlük verir. Bu model çərçivəsində işçi heyətin praktiki bacarıqları, qərarvermə qabiliyyəti, risklərin qiymətləndirilməsi və operativ reaksiya vermə bacarığı kompleks şəkildə inkişaf etdirilir. Belə yanaşma dəniz mühitində baş verə biləcək fəvqəladə halların qarşısının alınması və idarə olunmasında mühüm rol oynayır.

Digər mühüm istiqamət təlim sistemlərinin beynəlxalq standartlarla uyğunlaşdırılmasıdır. Dəniz nəqliyyatı sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatların əksəriyyəti beynəlxalq hüquqi və normativ çərçivələrə uyğun fəaliyyət göstərməyə məcburdur. Bu baxımdan işçi heyətin hazırlıq proqramlarının beynəlxalq sertifikatlaşdırma tələblərinə uyğunlaşdırılması, təlimlərin standartlaşdırılması və keyfiyyət təminatı mexanizmlərinin tətbiqi vacib əhəmiyyət daşıyır. Bu proses həm də kadrların beynəlxalq əmək bazarında rəqabət qabiliyyətini artırır və onların müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət imkanlarını genişləndirir.

Peşəkar hazırlıq sistemlərinin təkmilləşdirilməsində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi xüsusi yer tutur. Son illərdə simulyasiya texnologiyaları, virtual reallıq və artırılmış reallıq həlləri dəniz nəqliyyatında təlim prosesinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bu texnologiyalar vasitəsilə real şəraitə maksimum yaxın mühit yaradılır və işçi heyət mürəkkəb situasiyalarda qərarvermə bacarıqlarını təhlükəsiz şəraitdə inkişaf etdirə bilər. Eyni zamanda, rəqəmsal platformalar vasitəsilə distant təlim imkanlarının genişlənməsi təlim prosesinin əlçatanlığını artırır və fərdi öyrənmə tempinə uyğunlaşma imkanı yaradır. Bu işə xüsusilə müxtəlif regionlarda fəaliyyət göstərən və fiziki olaraq bir məkanda toplaşması çətin olan heyət üçün effektiv həll hesab olunur.

Təlim proqramlarının təkmilləşdirilməsində insan resurslarının idarə olunması yanaşmalarının inteqrasiyası da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir idarəetmə konsepsiyalarına əsasən, işçi heyətin inkişafı təşkilatın strateji məqsədləri ilə uzlaşdırılmalıdır. Bu baxımdan təlim proqramlarının hazırlanması zamanı təşkilatın uzunmüddətli inkişaf strategiyası, texnoloji yeniliklərə adaptasiya səviyyəsi və bazar tələbləri nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda, fərdi inkişaf planlarının hazırlanması, işçi heyətin performansının qiymətləndirilməsi və təlim nəticələrinin ölçülməsi sistemli şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu yanaşma təlimlərin yalnız formal xarakter daşımamasını, real nəticələrə yönəlməsini təmin edir.

Dəniz nəqliyyatında təhlükəsizlik faktorunun yüksək prioritetə malik olması təlim sistemlərinin məzmununa da birbaşa təsir göstərir. Təhlükəsizlik yönümlü təlim proqramlarının genişləndirilməsi, risk idarəetməsi, fəvqəladə hallar zamanı davranış qaydaları və komanda işi bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi bu sahədə əsas istiqamətlərdən biridir. Xüsusilə insan faktorunun səhvlərinin minimuma endirilməsi üçün psixoloji hazırlıq, stresin idarə olunması və situasiya şüurunun inkişafı kimi komponentlər təlim proqramlarına inteqrasiya edilməlidir.

Bununla yanaşı, təlim proqramlarının davamlı olaraq yenilənməsi və monitorinqi də vacib şərtlərdən biridir. Dəniz nəqliyyatı sahəsində texnologiyalar və əməliyyat standartları sürətlə dəyişdiyindən, mövcud təlim proqramlarının mütəmadi olaraq qiymətləndirilməsi və yenilənməsi tələb olunur. Bu məqsədlə geriəlaqə mexanizmlərinin tətbiqi, təlim nəticələrinin analizi və innovativ yanaşmaların sınaqdan keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu proses təlim sistemlərinin çevikliyini artırır və onların dəyişən şəraitə uyğunlaşmasını təmin edir.

Nəticə etibarilə, dəniz nəqliyyatında işçi heyətin peşəkar hazırlıq sistemlərinin təkmilləşdirilməsi çoxşaxəli və kompleks yanaşma tələb edən bir prosesdir. Bu proses yalnız təlim metodlarının yenilənməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda, institusional, texnoloji və idarəetmə aspektlərini də əhatə edir. Kompetensiya əsaslı yanaşmaların tətbiqi, beynəlxalq standartlarla uyğunlaşma, rəqəmsal texnologiyaların inteqrasiyası və insan resurslarının strateji idarə olunması bu sahədə əsas inkişaf istiqamətləri kimi çıxış edir. Bu istiqamətlərin effektiv şəkildə həyata keçirilməsi dəniz nəqliyyatında təhlükəsizliyin artırılmasına, əməliyyat səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və qlobal rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsinə əhəmiyyətli töhfə verir.

Xarici dilin tədrisində müəllimin metodiki səriştəsinin formalaşması

Faidə İsayeva

Açar sözlər: müəllim, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, metodiki səriştə, təhsil sistemi

Keywords: teacher, information and communication technologies (ICT), methodological competence, education system

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətin insan fəaliyyətinin bütün sahələrində genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq, ali təhsil sisteminin yüksək ixtisaslı kadrlarla təmin olunmasına imkan verəcək xarici dil müəllimlərinin peşəkar və metodiki hazırlığına olan ictimai tələbat artmaqdadır. Müasir şəraitdə xarici dil müəllimləri əvvəllər onların vəzifə səlahiyyətlərinə daxil olmayan yeni peşəkar çağırışlarla üzləşirlər: xarici dil tədrisi strategiyalarının və texnologiyalarının təhlili və seçilməsi; autentik materialların xarici dil əsaslı tədris prosesinə inteqrasiyası; tələbələrin idrak və kommunikativ fəaliyyətinin idarə olunması; sosiomədəni hadisələrin şərhı; mətn fəaliyyəti üçün istinad sisteminin genişləndirilməsi; yeni tipli tapşırıq və məşğələlərin hazırlanması və s.

Eyni zamanda, Dillər üzrə Ümumi Avropa İstinad Çərçivəsi mobilliyin artırılması, beynəlxalq ünsiyyətin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, informasiyaya çıxışın yaxşılaşdırılması və daha intensiv şəxsi qarşılıqlı əlaqələrin təmin edilməsi məqsədilə xarici dillərin öyrənilməsi və tədrisi proseslərinin intensivləşdirilməsinin vacibliyini vurğulayır.

Bu məqsədlərə xarici dil müəllimlərinin yüksək səviyyəli metodiki kompetensiyası (MK) olmadan nail olmaq mümkün deyil. Buna görə də müəllimlərin tədris fəaliyyəti zamanı tələbələrdə peşə yönümlü xarici dil kommunikativ kompetensiyasının formalaşdırılması prosesində qarşılaşdıqları çətinliklərin uğurla həlli yalnız yüksək səviyyəli MK ilə mümkündür.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) həm xarici dil müəllimlərinin peşəkar fəaliyyətində, həm də onların peşəkar-metodiki hazırlığında mühüm rol oynayır. Bu, xüsusilə ali təhsil müəssisələrində (ATM) təlimin təşkilati formalarından biri olan müstəqil iş (Mİ) şəraitində özünü göstərir. Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, xarici dil müəlliminə qoyulan müasir tələblər və işlənilib hazırlanmış elmi əsaslandırılmış konsepsiya baxımından magistrantların metodiki kompetensiyasının İKT-dən istifadə etməklə müstəqil iş prosesində formalaşdırılması məsələsinin nəzəri cəhətdən yenidən dəyərləndirilməsi və keyfiyyətə təmin olunması vacibdir.

Hal-hazırkı dövrdə əsas məqsəd gələcək xarici dil müəllimlərinin kommunikativ kompetensiyasının müstəqil iş prosesində formalaşdırılmasına dair müəllimin elmi cəhətdən əsaslandırılmış konsepsiyasını təqdim etməkdir. Ali təhsil sistemində metodiki hazırlıq zamanı magistrantların əsas peşəkar-metodiki fəaliyyət növü tədris fəaliyyətidir. Bu

fəaliyyət ilk növbədə peşə yönümlü xarici dil tədrisinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur və pedaqoji təcrübə zamanı tələbələrin peşə yönümlü xarici dil kommunikativ kompetensiyasının (PXDKK) inkişafına yönəlir. Tədris fəaliyyəti ilə sıx bağlı olan digər fəaliyyət növləri tərbiyəvi-təhsil fəaliyyəti və metodiki fəaliyyətdir. Tərbiyəvi-təhsil fəaliyyəti təhsil prosesinin müxtəlif təşkili formalarında həyata keçirilir və praktiki məşğələlər zamanı xarici dil resurslarından istifadə etməklə tələbələrə pedaqoji təsirin təşkili, eləcə də müxtəlif növ auditoriyadankənar fəaliyyətlərin (layihə işləri, maraq klubları, elmi dərnəklər, musiqi və poeziya studiyaları və s.) idarə olunması vasitəsilə PXDKK-nın inkişafına yönəlir. Metodiki fəaliyyət isə tədris prosesinin təmin olunması üçün tədris və qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanmasını əhatə edir.

Universitetlərdə metodiki hazırlıq prosesində magistrantlar göstərilən fəaliyyət növlərini elmi-tədqiqat fəaliyyəti ilə birləşdirirlər. Bu fəaliyyətlərə, xüsusilə, xarici dil tədrisi metodikası və əlaqəli elmlərin nailiyyətləri ilə tanışlıq, elmi və elmi-metodiki nəşrlərin hazırlanması, elmi-praktik konfranslarda iştirak, müəllimlərin qabaqcıl pedaqoji təcrübəsinin öyrənilməsi, həmçinin, təhsil prosesinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş müstəqil tədqiqatların aparılması daxildir. Bu fəaliyyətlər pedaqoji kompetensiyanın inkişafına və yüksək səviyyəli magistr hazırlanmasına da xidmət edir.

Beləliklə, gələcək xarici dil müəlliminin metodiki kompetensiyasını metodiki hazırlığın nəticəsi kimi nəzərdən keçiririk. Bu kompetensiya bütün növ peşəkar-metodiki fəaliyyətləri səmərəli şəkildə həyata keçirmək bacarığında, eləcə də davamlı peşəkar, metodiki və şəxsi özünüinkişaf və özünütəkmilləşdirməyə uzunmüddətli hazırlıqda təzahür edir.

Gələcək xarici dil müəlliminin peşəkar-metodiki fəaliyyət növləri müəyyən psixoloji-pedaqoji funksiyaların həyata keçirilməsini şərtləndirir. Bunlara kommunikativ-tədris, konstruktiv-planlaşdırma, inkişafetdirici, təhsilverici və qnostik funksiyalar daxildir. *Kommunikativ-tədris funksiyası* müasir tədris vasitələri və İKT-dən istifadə etməklə kommunikativ-təhsil sisteminin bütün komponentlərinin vəhdətdə inkişaf etdirilməsini, həmçinin, onların auditoriyadankənar fəaliyyətlər zamanı təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. *Konstruktiv-planlaşdırma funksiyası* kommunikativ-təhsil sisteminin bütün formalarının inkişafına yönəlmiş tədris prosesinin planlaşdırılması və təşkilini əhatə edir.

Inkişafetdirici funksiya tələbələrin intellektual və emosional sferalarının, peşə yönümlü tədris-idrak fəaliyyətinin fərdi üslubunun, peşə maraqlarının, qabiliyyətlərinin və özünütəhsil bacarıqlarının təhsil strategiyaları ilə tanışlıq vasitəsilə inkişaf etdirilməsini, həmçinin, onların peşəkar özünütəhsilə, özünüinkişafa və özünütəkmilləşdirməyə hazırlanmasını nəzərdə tutur. Peşə yönümlü problemlərin həlli eyni zamanda tələbələrin xarici dil vasitələri ilə tərbiyə olunmasını, gələcək peşələrinə sevginin formalaşdırılmasını və peşəkar inkişaf qabiliyyətinin aşılmasını əhatə edir.

Qnostik funksiya tələbələrin xarici dildə peşə yönümlü tədris-idrak fəaliyyətinin təhlilini, özünütəhlilini həyata keçirilməsini, həmçinin, pedaqoji təcrübə dövründə öz peşəkar-metodiki fəaliyyətlərinin və gələcək həmkarlarının fəaliyyətinin ümumiləşdirilməsini əhatə edir. *Təhsilverici funksiya* tələbələrin xarici dili mənimsəmə metod və üsulları ilə tanış edilməsini, fərdi təhsil trayektoriyasının həyata keçirilməsi üçün şərait yaradılmasını və fənlərarası əlaqələrin təmin olunmasını nəzərdə tutur.

Müasir dövrdə Azərbaycan – Özbəkistan mədəni əməkdaşlığı

Yaqub Səmədov

Açar sözlər: *Azərbaycan, Özbəkistan, müasir dövr, əməkdaşlıq, qarşılıqlı, mədəni*

Keywords: *Azerbaijan, Uzbekistan, modern era, cooperation, mutual, cultural*

Azərbaycanla Özbəkistan arasındakı mədəni əməkdaşlıq həm qədim tarixə malikdir, həm də ortaq etnik türk köklərinə, dostluq və qardaşlıq münasibətlərinə söykənir. Bu əməkdaşlıq digər tərəfdən də, çoxşaxəli olub ədəbiyyat, musiqi, kinematoqrafiya, təhsil və s. sahələri əhatə edir. Müstəqillik illərində Azərbaycanla Özbəkistan arasında mədəni əməkdaşlığın ilk işartıları 1995-ci ildən sonrakı dövrə aiddir və Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Təsadüfi deyil ki, bu dahi şəxsiyyətin bu sahədəki xidmətləri özbək xalqı tərəfindən də yüksək səviyyədə dəyərləndirilmiş və 2010-cu ildə onun şərəfinə Daşkənd şəhərində Heydər Əliyev muzeyi təsis edilmişdi (Rəhimova, 2022).

Azərbaycan Respublikası ilə Özbəkistan Respublikası arasında dövlət səviyyəsində mədəni əməkdaşlıq sahəsində ilk yüksək səviyyəli rəsmi görüş isə 2021-ci il oktyabr ayının 23-də Daşkənd şəhərində baş tutdu.

Bu görüşdə qardaş ölkədən Mədəniyyət Naziri Azadbek Nazarbekov və Azərbaycan Respublikasından isə Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinin sədri Qənirə Paşayeva iştirak etdi. Görüşün yekununda hər iki ölkə arasında daha sıx qarşılıqlı mədəni əlaqələrin qurulması və onun gələcək inkişafı, muğam və makom sənətinin birgə öyrənilməsi, elmi baxımdan araşdırılması, həmçinin bu istiqamətdə müntəzəm təcrübə mübadiləsinin həyata keçirilməsi və s. məsələlərlə bağlı razılaşma əldə edildi (Kəngərli, 2021).

Qoşulmama Hərəkatının 60 illik yubleyi 2021-ci il oktyabr ayının 12-də Belqrad şəhərində keçirilərkən burada hər iki qardaş ölkənin xarici işlər nazirliyi səviyyəsində baş tutan görüşdə də digər məsələlərlə yanaşı mədəni sahədə, xüsusilə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə mədəni irsin bərpası istiqamətində qarşılıqlı əməkdaşlığın mühüm məsələləri müzakirə edildi (Azərbaycan ilə Özbəkistan arasında birgə əməkdaşlıq, 2021).

Mədəni əməkdaşlıq çərçivəsində qardaş ölkədə fəaliyyət göstərən Heydər Əliyev adına Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin dəstəyi ilə ali məktəblər arasında müxtəlif xarakterli qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi “Memorandumu”nun da imzalanmasını bu istiqamətdə atılan mühüm addımlardan biri hesab etmək olar (Azərbaycan və Özbəkistanın əməkdaşlıq memorandumu, 2024).

Yuxarıda deyilənlərə bir mühüm cəhəti də əlavə etmək yerinə düşər ki, 2025-ci il dekabr ayının 15-də Bakı şəhərində Özbəkistan mədəniyyətinə həsr olunmuş Günlər çərçivəsində hər iki ölkənin müvafiq nazirliyinin yüksək çinli nümayəndələrinin iştirakı ilə birgə işçi Komissiyanın ilk iclası keçirildi, yeni bir əməkdaşlıq Memorandumu imzalandı və bu müqavilədə də bir daha tərəfdaşlar mədəniyyət sahəsində

qarşılıqlı əlaqələrin genişləndirilməsinə sadıqlıyı nümayiş etdirdi.

Etnik-dini və mədəni baxımdan Azərbaycanla Özbəkistan qardaş ölkələrdir. SSRİ -nin süqutundan sonra müstəqilliyinə qovuşan hər iki ölkənin qarşılıqlı münasibətlərində mədəni əməkdaşlıq mühüm yer tutur. Bu əməkdaşlıq hər iki qardaş ölkənin tarixi irsini, mənəvi dəyərlərini özündə ehtiva edərək ortaq türk tarixinə, mədəniyyətinə söykənir. Eyni zamanda, hər iki ölkə türk dövlətlərinin təmsil olunduğu Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatının (TÜRKSÖY-ya) əsas üzvlərindən olduğundan öz fəaliyyətlərini həm də bu təşkilatın “Ümumtürk Evi”nin qurulması prinsipi üzərində kökləyir və onun reallaşdırılması istiqamətindəki fəaliyyətlərini türk xalqlarının birliyi naminə müqəddəs borc hesab edir. Azərbaycanla Özbəkistan mədəni əməkdaşlığı həm də, hər iki ölkənin uğurlarında böyük pay sahibidir və xoş gələcəkdən xəbər verir.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan ilə Özbəkistan arasında mədəni irsin bərpası sahəsində birgə əməkdaşlıq məsələləri müzakirə edilib.* (12.10.2021). https://azertag.az/xeber/azerbaycan_ile_ozbekistan_arasinda_medeni_berpasi_sahesinde_birge_emekdasliq_meseleleri_muzakire_edilib-1898620.
2. *Azərbaycan və Özbəkistanın ali məktəbləri arasında əməkdaşlıq memorandumu imzalanıb.* (0310.2024). https://azertag.az/xeber/azerbaycan_ve_ozbekistanin_ali_mektebleri_arasinda_emekdasliq_memorandumu_imzalani-b-3212006.

3. Kəngərli, Q. (23.10. 2021). *Azərbaycanla Özbəkistan arasında mədəni sahədə əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olunub.* https://azertag.az/xeber/azerbaycanla_ozbekistan_arasinda_medeni_sahede_emekdasliq_meseleleri_muzakire_olunub-1907156.
4. Rəhimova, G. (23.06.2022). *Azərbaycan və Özbəkistan arasında strateji əməkdaşlıqdan əlavə güclü mədəni əməkdaşlıq var.* <https://ikisahil.az/post/azerbaycan-ve-ozbekistan-arasinda-strateji-emekdashliqdan-elave-guclu-medeni-emekdashliq-var>.

CLT əsaslı dərslərdə sinifdaxili qarşılıqlı ünsiyyət və tələbə iştirakının təhlili

Nəzmiyyə Mehdiyadə

Açar sözlər: *Kommunikativ Dil Tədrisi (CLT), sinifdaxili qarşılıqlı ünsiyyət, tələbə iştirakı, interaktiv təlim metodları, kommunikativ kompetensiya*

Keywords: *Communicative Language Teaching (CLT), classroom interaction, student participation, interactive teaching methods, communicative competence*

Müasir dil tədrisi metodologiyasında Kommunikativ Dil Tədrisi (CLT) yanaşması dilin öyrədilməsini sadəcə qrammatik qaydaların mənimsədilməsi kimi deyil, daha çox sosial və funksional ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması prosesi kimi dəyərləndirərək, tədris mühitində tələbənin aktiv subyektə çevrilməsini əsas məqsəd kimi müəyyən edir və bu kontekstdə sinif daxilində baş verən qarşılıqlı ünsiyyətin keyfiyyəti, intensivliyi və strukturu təlim nəticələrinin formalaşmasında həlledici rol oynayır. Çünki dil yalnız öyrənilən bir sistem deyil, eyni zamanda, istifadə olunan bir vasitə kimi qəbul edildikdə, tələbənin dərslər prosesinə cəlb olunma səviyyəsi onun dil kompetensiyasının inkişaf sürətinə birbaşa təsir göstərir və bu səbəbdən CLT modelinin tətbiq olunduğu dərslərdə müəllimin rolu ənənəvi bilik ötürücüsündən daha çox fasilitator və kommunikativ mühitin təşkilatçısı funksiyasına çevrilir (Məmmədov, 2024).

CLT əsaslı dərslərdə sinifdaxili qarşılıqlı ünsiyyətin mahiyyəti tələbələrin bir-biri ilə və müəllimlə olan interaktiv əlaqələrinin sistemli şəkildə təşkil olunması ilə xarakterizə olunur və bu prosesdə dil istifadəsi real kommunikativ situasiyalar üzərində qurulduğu üçün tələbələr dil materialını passiv şəkildə qəbul etmir, əksinə, onu aktiv şəkildə istehsal edir, nəticədə isə sinif daxilində formalaşan kommunikativ axın daha təbii, spontan və məqsədyönlü xarakter alır, beləliklə, tələbələr yalnız düzgün cümlə qurmaq deyil, həm də fikirlərini çatdırmaq, müzakirə aparmaq və sosial qarşılıqlı anlaşmanı təmin etmək bacarığını inkişaf etdirirlər (Abdullayeva, 2022).

Bu modeldə tələbə-tələbə qarşılıqlı əlaqəsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır, çünki qrup və cütlük işləri zamanı müəllimin dominantlığı azaldığı üçün kommunikativ məsuliyyət birbaşa tələbələrin üzərinə keçir və bu da onların danışıq fəallığını artırmaqla yanaşı, dilin real zaman rejimində istifadəsinə imkan yaradır, nəticədə tələbələr səhv etməkdən qorxmadıqları daha sərbəst mühitdə dil bacarıqlarını sınaqdan keçirir və bu proses onların həm leksik, həm də diskursiv kompetensiyalarının inkişafını sürətləndirir.

Eyni zamanda, müəllim-tələbə münasibətləri CLT çərçivəsində daha çox istiqamətləndirici və dəstəkləyici xarakter daşıyır, yəni müəllim artıq hazır məlumat təqdim edən mərkəz fiqur deyil, kommunikativ prosesin axısını tənzimləyən, tələbələri dialoqa yönəldən və zərurət yarandıqda prosesi məqsədyönlü şəkildə yönəldirən bir rol oynayır. Bu yanaşma sinifdə daha balanslı ünsiyyət mühiti yaradır, çünki müəllimin minimal müdaxiləsi tələbələrin daha çox danışmasına və təşəbbüs göstərməsinə şərait yaradır (Brown və Lee, 2021).

Sinifdaxili qarşılıqlı ünsiyyətin digər mühüm komponenti olan qrup işi və tapşırıq əsaslı fəaliyyətlər isə tələbələr arasında

əməkdaşlıq bacarıqlarını gücləndirir, çünki burada dil yalnız fərdi performans vasitəsi deyil, həm də kollektiv məqsədin həyata keçirilməsi üçün bir vasitə kimi çıxış edir və bu zaman tələbələr arasında fikir mübadiləsi, razılaşma, arqumentasiya və kompromis kimi sosial-kommunikativ proseslər formalaşır ki, bu da onların dil bacarıqları ilə yanaşı, tənqidi düşünmə və problem həll etmə qabiliyyətlərini də inkişaf etdirir.

CLT əsaslı dərslərdə tələbə iştirakının təhlili göstərir ki, bu model ənənəvi dərslərlə müqayisədə tələbələrin aktivlik səviyyəsini nəzərəcarpacaq dərəcədə artırır, belə ki burada tələbə yalnız dinləyici deyil, eyni zamanda danışan, sual verən və müzakirə aparan tərəf kimi çıxış edir və bu iştirak forması onların dərse olan motivasiyasını yüksəldir, eyni zamanda, dil öyrənmə prosesində psixoloji baryerləri, xüsusilə səhv etmək qorxusunu azaldır və nəticədə kommunikativ axıcılıq daha sürətli inkişaf edir (Seedhouse, 2023).

Məsələn, universitet səviyyəsində aparılan bir CLT dərslində tələbələr “hava limanı situasiyaları” mövzusunda rol oyunu fəaliyyətinə cəlb olunmuş və hər bir tələbə sərnişin və ya əməkdaş rolunu oynayaraq real kommunikativ vəziyyətləri imitasiya etmişdir, bu zaman dərslərin məqsədi qrammatik düzgünlükdən daha çox kommunikativ məqsədə çatmaq olduğuna görə tələbələr spontan şəkildə dil istifadə etməyə məcbur olmuş, nəticədə isə müşahidələr göstərmişdir ki, dərslərin sonunda tələbələrin böyük əksəriyyəti daha axıcı danışmağa başlamış, eyni zamanda, özünüifadə zamanı tərəddüd halları nəzərəcarpacaq dərəcədə azalmışdır (Richards, 2022).

Digər bir tətbiqdə isə tələbələr “ideal şəhər planlaşdırılması” mövzusunda qrup layihəsi üzərində işləyərək şəhərin infrastrukturunu, sosial xidmətləri və iqtisadi strukturunu barədə birgə qərarlar vermiş və təqdimat hazırlamışdır, bu proses

zamanı hər bir tələbə müzakirəyə aktiv şəkildə qoşulmuş, fikirlərini əsaslandırmağa çalışmış və nəticədə sinif daxilində daha balanslı iştirak müşahidə olunmuşdur, xüsusilə əvvəllər passiv olan tələbələr belə qrup mühitində daha aktiv rol alması CLT metodunun inklüziv xarakterini göstərmiş və bu fəaliyyətin sonunda tələbələr analitik düşünmə və arqumentasiya bacarıqlarında nəzərəcarpacaq inkişaf qeydə alınmışdır (Seedhouse, 2023).

Ümumilikdə, CLT əsaslı dərslərdə sinifdaxili qarşılıqlı ünsiyyətin və tələbə iştirakının təhlili göstərir ki, bu yanaşma ənənəvi tədris modellərindən fərqli olaraq dil öyrənmə prosesini daha dinamik, interaktiv və məqsədyönlü hala gətirərək tələbələr həm kommunikativ, həm də sosial bacarıqlarını paralel şəkildə inkişaf etdirir. Lakin eyni zamanda bu modelin effektivliyi müəllimin fasilitator rolunu düzgün balanslaşdırmasından, sinifdə psixoloji təhlükəsiz mühit yaratmasından və fəaliyyətlərin strukturlaşdırılma səviyyəsindən birbaşa asılıdır, çünki həddindən artıq sərbəstlik məqsədsiz kommunikasiya yarada bildiyi kimi, həddindən artıq nəzarət də CLT-nin əsas fəlsəfəsini zəiflədə bilər, buna görə də optimal nəticə yalnız balanslaşdırılmış pedaqoji yanaşma ilə əldə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva, S. (2022). Ali məktəblərdə xarici dil tədrisinin müasir metodoloji əsasları: Kommunikativ yanaşma. *Dil və Ədəbiyyat. Beynəlxalq Elmi-Nəzəri Jurnal*, 14(2), 112–117.
2. Brown, H. D., & Lee, H. (2021). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy (5th ed.)*. Pearson Education.

3. Məmmədov, E. (2024). İnteraktiv təlim mühitində müəllimin fasilitatorluq fəaliyyətinin psixoloji və pedaqoji aspektləri. *Azərbaycan Məktəbi*, 705(1), 45–53.
4. Richards, J.C. (2022). *Communicative language teaching today (3rd ed.)*. Cambridge University Press.
5. Seedhouse, P. (2023). Classroom interaction and language learning: Evaluating the communicative paradigm. *Language Teaching Research*, 27(4), 843–861.

The Effect of Topic Selection on Students' Writing Performance

Aysel Ibrahimova

Keywords: *writing, teaching process, language skills, competence*

Açar sözlər: *yazı, tədris prosesi, dil bacarıqları, kompetensiya*

Writing is an essential component of language learning, and it plays a vital role in language acquisition. Writing activities help learners to develop their language skills, including vocabulary, grammar, and syntax, as well as their ability to express their ideas effectively. Writing activities provide opportunities for learners to practice and improve their writing skills, and they can be an effective tool for language teachers to assess learners' language proficiency. This research paper reviews the literature on the role of writing activities in language acquisition, the types of writing activities that are effective, and the challenges and limitations of writing activities in language learning. Writing activities can provide a range of benefits for language learners. Firstly, writing activities help learners to develop their vocabulary and grammar skills. When learners engage in writing activities, they are required to use a wide range of vocabulary and apply grammar rules correctly to construct coherent sentences and paragraphs. Secondly, writing activities help learners to develop their reading skills.

When learners read texts, they are exposed to new vocabulary and grammar structures, and they can incorporate these into their own writing. Thirdly, writing activities help learners to develop their critical thinking skills. When learners write, they need to organize their ideas logically and coherently, and this requires them to think critically about the content they are writing about. Finally, writing activities help learners to develop their communication skills. When learners write, they are communicating their ideas and thoughts to an audience, and this requires them to consider the needs and perspectives of their readers.

There are various types of writing activities that can be effective for language learners. These include freewriting, journal writing, collaborative writing, and writing for a specific purpose, such as writing emails, reports, or essays.

Writing is a complex skill that requires not only language proficiency but also the ability to organize and express ideas effectively. Therefore, the choice of a writing topic can have a profound impact on students' writing performance. The topic selection can have a significant impact on the writing performance of English as a Foreign Language (EFL) students. Here are some ways in which the choice of topic can affect their writing:

Interest and engagement: If students are interested in the topic, they are more likely to be engaged in the writing process and produce a better piece of writing. Therefore, allowing students to choose their own topics can increase their motivation and enthusiasm.

Background knowledge: Students are likely to write more effectively about topics with which they are familiar or have

some prior knowledge. Choosing a topic that is too difficult or unfamiliar may lead to confusion and a lack of coherence in the writing.

Language proficiency: The complexity of the language required to write about a particular topic can also affect the writing performance of EFL students. Therefore, choosing a topic that is appropriate for the language level of the students can help to ensure that they are able to express their ideas effectively.

Cultural familiarity: Some topics may be more culturally familiar to students than others. Choosing a topic that is relevant to their culture and experiences can help students to connect with the writing topic and produce a more authentic piece of writing.

Research has shown that when students have the opportunity to choose their own writing topics, they are more engaged and motivated, and their writing performance tends to improve. This is because choosing a topic that they are interested in allows students to tap into their prior knowledge and experiences, which can help them to generate more ideas and write more fluently. Additionally, when students are given the autonomy to choose their own topics, they are more likely to take ownership of their writing and put in more effort into producing a high-quality piece.

On the other hand, when topics are assigned to students, they may not feel as invested in the writing task, and their writing performance may suffer as a result. Assigning topics can also limit students' creativity and imagination and may lead to a lack of engagement and motivation.

In conclusion, topic selection can have a significant impact on EFL students' writing performance. Allowing students to choose

their own writing topics can increase their motivation and engagement and lead to better writing performance. Teachers should consider giving students more autonomy in topic selection and providing guidance and support to help them select appropriate and interesting topics.

Krım böhranında beynəlxalq güclərin mövqeyi

Çingiz Məmmədzadə

Açar sözlər: *Rusiya-Ukrayna müharibəsi, Krım böhranı, beynəlxalq münasibətlər, geosiyasət, suverenlik, NATO, Avropa İttifaqı*

Keywords: *Russia-Ukraine war, Crimean crisis, international relations, geopolitics, sovereignty, NATO, European Union*

2014-cü ildə Krım yarımadasının Rusiya tərəfindən ilhaqı beynəlxalq münasibətlər sistemində ciddi sarsıntılara səbəb olmuş və postsovet məkanında təhlükəsizlik balansını köklü şəkildə dəyişdirmişdir. Bu hadisə beynəlxalq hüququn prinsipləri, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyü məsələlərini yenidən gündəmə gətirmiş, həmçinin, böyük güclərin geosiyasi maraqlarının açıq şəkildə toqquşduğu bir mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur.

Krım böhranı müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində dönüş nöqtəsi kimi qiymətləndirilir. 2014-cü ilin mart ayında keçirilmiş referendumdan sonra Krımın Rusiya Federasiyasına birləşdirilməsi beynəlxalq hüququn pozulması kimi qiymətləndirilsə də, Rusiya bunu tarixi ədalətin bərpası kimi təqdim etmişdir. Bu hadisə yalnız regional deyil, qlobal təhlükəsizlik sisteminə təsir göstərmiş və böyük güclərin qarşılıqlı münasibətlərində yeni gərginlik mərhələsi yaratmışdır.

2022-ci ildə Rusiya ilə Ukrayna arasında genişmiqyaslı müharibənin başlanması isə Krım böhranının davamı və nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Bu münaqişə beynəlxalq güclərin mövqelərinin daha da kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur. Krım yarımadası tarix boyu müxtəlif dövlətlərin nəzarətində olmuş və strateji baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. 1954-cü ildə Krım Sovet İttifaqı daxilində Ukrayna SSR-ə verilmişdir. SSRİ-nin dağılmasından sonra isə Krım Ukraynanın tərkibində muxtar respublika statusu ilə mövcud olmuşdur.

2013–2014-cü illərdə Ukraynada baş verən “Meydan hadisələri” və hakimiyyət dəyişikliyi Rusiyanın regiondakı maraqlarına təhdid kimi qəbul edilmişdir. Nəticədə, Rusiya Krımda hərbi mövcudluğunu artırmış və qısa müddətdə yarımadaya nəzarəti ələ keçirmişdir. Krım böhranı və onun davamı olan Rusiya–Ukrayna müharibəsi beynəlxalq münasibətlər sistemində dərin dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu hadisələr göstərir ki, böyük güclər arasında rəqabət yenidən qlobal siyasətin əsas müəyyənedici faktoruna çevrilmişdir.

ABŞ və onun müttəfiqləri beynəlxalq hüquq və liberal dəyərləri müdafiə etməyə çalışsa da, Rusiya öz təhlükəsizlik və geosiyasi maraqlarını prioritet hesab edir. Çin isə daha balanslı və pragmatik mövqe tutaraq qlobal sistemdə öz rolunu gücləndirməyə çalışır.

Nəticə olaraq, Krım böhranı yalnız regional xarakter daşımayan, eyni zamanda, qlobal güc balansına təsir edən və beynəlxalq təhlükəsizlik sistemində ciddi sarsıntılar yaradan bir hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Bu proses aparıcı dövlətlərin beynəlxalq hüquqa münasibətindəki fərqlilikləri, praktik siyasətdə maraqların prinsipləri üstələdiyini və yeni geosiyasi rəqabət mərhələsinin formalaşdığını açıq şəkildə ortaya qoydu.

ABŞ və Avropa İttifaqının yanaşması. ABŞ Krımın ilhaqını beynəlxalq hüququn ciddi şəkildə pozulması kimi qiymətləndirərək Ukraynanın ərazi bütövlüyünə birmənalı dəstək ifadə etmişdir. Vaşinqton Moskvanın bu addımına cavab olaraq genişmiqyaslı siyasi, iqtisadi və maliyyə sanksiyaları tətbiq etmiş, xüsusilə enerji, bank və müdafiə sektorlarını hədəfə almışdır. Bununla da Krım hadisələrindən sonra Qərb ilə Rusiya arasında münasibətlərdə yeni – “sanksiyalar mərhələsi” formalaşmışdır.

Avropa İttifaqı da oxşar mövqe nümayiş etdirərək Krımın Rusiya ərazisi kimi tanınmasını qəti şəkildə rədd etmişdir. Aİ üçün bu böhran yalnız təhlükəsizlik məsələsi deyil, həm də enerji asılılığı baxımından ciddi çağırış yaratmışdır. Buna baxmayaraq, Avropa ölkələri Ukraynaya siyasi və iqtisadi dəstəyi davam etdirməklə yanaşı, Rusiyaya qarşı sanksiyaları uzunmüddətli strateji alət kimi qəbul etmişlər.

NATO-nun mövqeyi. Krımın ilhaqı NATO üçün Şərqi Avropada təhlükəsizlik mühitinin əsaslı şəkildə dəyişdiyini göstərmişdir. Alyans Rusiyanın bu addımını regional və qlobal təhlükəsizlik üçün birbaşa təhdid kimi dəyərləndirmiş və cavab olaraq Şərqi Avropa ölkələrində hərbi iştirakını genişləndirmişdir. NATO Krımın Ukraynanın ayrılmaz hissəsi olduğunu bəyan etsə də, birbaşa hərbi müdaxilədən çəkinərək daha çox çəkəndirmə və kollektiv müdafiə siyasətinə üstünlük vermişdir.

Türkiyənin yanaşması. Türkiyə Krım böhranı çərçivəsində həm balanslı, həm də prinsiplial mövqe ortaya qoymuşdur. Rəsmi Ankara Ukraynanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini və Krımın ilhaqını tanımadığını açıq şəkildə bildirmişdir. Eyni zamanda, Krım tatarlarının hüquqlarının qorunması məsələsi Türkiyənin siyasətində xüsusi yer tutmuşdur. Bununla yanaşı, Türkiyə Rusiya ilə münasibətləri tam şəkildə gərginləşdirməmək üçün

diplomatik tarazlığı qorumağa çalışmış və bu yanaşma sonrakı mərhələdə onun vasitəçi rolunun güclənməsinə şərait yaratmışdır.

Nəticə etibarilə, Krım böhranı yalnız regional münaqişə deyil, həm də XXI əsrdə beynəlxalq münasibətlərin gələcək inkişaf trayektoriyasını müəyyən edən mühüm hadisə kimi qiymətləndirilməlidir.

İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisində innovativ üsulların tətbiqi

Ləman Əsgərli

Açar sözlər: *ingilis dili, dil öyrənmə, innovativ tədris üsulları, layihə əsaslı öyrənmə, oyunlaşdırılmış öyrənmə, texnologiya, distant təhsil*

Keywords: *English language, language learning, innovative teaching methods, project-based learning, gamification, technology, distance learning*

Qloballaşan dünyada ingilis dili beynəlxalq ünsiyyət və təhsil sahələrində əsas vasitələrdən biri kimi qəbul edilir. Bu səbəbdən ingilis dilinin xarici dil kimi öyrədilməsi yalnız qrammatikanın və lüğətin mənimsənilməsindən ibarət olmamalıdır. Müasir tədris prosesində tələbələrin kommunikativ, analitik və yaradıcı bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədilə innovativ tədris metodlarının tətbiqi zəruridir.

Son illərdə Azərbaycanın təhsil sistemi bu sahədə əhəmiyyətli dəyişikliklər keçirmişdir. Texnologiyanın geniş tətbiqi və innovativ metodların istifadəsi dərs prosesini daha interaktiv, fərdi və səmərəli edir. Tezisdə ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisində innovativ yanaşmaların tətbiqi, onların praktik nəticələri və Azərbaycandakı vəziyyət araşdırılır.

Müasir pedaqoji nəzəriyyələr göstərir ki, ənənəvi tədris üsulları tələbələrin fərdi öyrənmə ehtiyaclarını tam təmin etmir. Bu səbəbdən innovativ metodlar öyrənmə prosesini daha effektiv və məqsədyönlü edir.

Kommunikativ metod. Kommunikativ yanaşma (Communicative Language Teaching – CLT) tələbələrin dil bacarıqlarını real həyat situasiyalarında inkişaf etdirməyə yönəlib. Bu metod şagirdlərə yalnız qrammatika və lüğət öyrətməkdən əlavə, dinləmə, danışma, oxu və yazı bacarıqlarını tarazlı şəkildə inkişaf etdirməyə imkan verir. Azərbaycanda bir sıra lisey və universitetlərdə CLT tətbiq olunur və bunun nəticəsində şagirdlərin ingilis dili bacarıqları nəzərəçarpacaq dərəcədə yüksəlmişdir.

Tapşırıq əsaslı öyrənmə (Task-Based Learning – TBL). Tapşırıq əsaslı öyrənmə metodunda tələbələr real həyatdan götürülmüş layihələr üzərində işləyir, təqdimatlar hazırlayır və qrup müzakirələrində iştirak edirlər. Bu üsul həm dil bacarıqlarını, həm də problem həll etmə və əməkdaşlıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.

Fliplənmiş sinif (Flipped Classroom). Fliplənmiş sinif yanaşmasında tələbələr dərslər materiallarını evdə mənimsəyir, sinifdə isə praktik tapşırıqlar və qrup işləri ilə məşğul olurlar. Bu metod dərslərdə şagirdlərin fəallığını artırır və müəllimə hər bir tələbəyə fərdi dəstək göstərmək imkanı verir. Azərbaycanda bəzi gimnaziyalar və universitetlərdə fliplənmiş sinif üsulu uğurla tətbiq edilir.

Oyunlaşdırılmış öyrənmə (Gamification). Oyunlaşdırılmış öyrənmə rəqəmsal oyunlar və interaktiv tətbiqlər vasitəsilə motivasiyanı yüksəldir. Bu metod tələbələrə dərhal geribildirim verir və adaptiv öyrənmə imkanı təmin edir. Azərbaycanda

Duolingo, Quizlet və Memrise kimi mobil tətbiqlər geniş yayılmışdır.

Qarışıq öyrənmə (Blended Learning). Qarışıq öyrənmə ənənəvi və onlayn dərslərin birləşdirilməsini nəzərdə tutur, tələbələr öz öyrənmə sürətinə uyğunlaşaraq həm sinifdə, həm də virtual mühitdə effektiv öyrənə bilirlər.

Texnologiyanın rolu. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) ingilis dili tədrisində əhəmiyyətli vasitədir. Onlar dərsləri interaktiv edir, fərdi öyrənmə imkanları yaradır və müəllim-tələbə ünsiyyətini gücləndirir.

Öyrənmə idarəetmə sistemləri (LMS): Moodle, Google Classroom və Canvas platformaları dərs materiallarının təşkilini, tapşırıqların təqdimatını və qiymətləndirməni asanlaşdırır.

Mobil öyrənmə tətbiqləri (MALL): Duolingo, Quizlet və Memrise tələbələrə hər yerdə və hər zaman öyrənmə imkanı verir, oyunlaşdırılmış və adaptiv elementlər təqdim edir.

Onlayn əməkdaşlıq vasitələri: Zoom, Microsoft Teams və Padlet vasitəsilə tələbələr qrup müzakirələrində iştirak edir, təqdimatlar hazırlayır və müəllimlə real vaxtda əlaqə saxlayır. Bu yanaşma Vygotskinin sosial-mədəni nəzəriyyəsinə əsasən öyrənmə prosesini daha effektiv edir.

Multimedia resursları: Videolar, audio materiallar və interaktiv təqdimatlar dərs prosesini zənginləşdirir və tələbələrin müxtəlif öyrənmə üslublarına uyğun təcrübə təqdim edir.

Ümumilikdə, innovativ metodlar tələbələrin motivasiyasını artırır, öyrənmə prosesini fərdiləşdirir və kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirir. Azərbaycanda fliplənmiş sinif,

layihə əsaslı öyrənmə, oyunlaşdırılmış və qarışıq öyrənmə metodları uğurla tətbiq olunur. Texnologiyanın səmərəli istifadəsi müəllimlərə dərsləri fərdiləşdirməyə, tələbələrə isə aktiv öyrənmə imkanı yaradır.

Müasir tədris metodlarının ingilis dili öyrənilməsində tətbiqi bir sıra müsbət nəticələr vermişdir. Kommunikativ yanaşmalar şagirdlərin dil bacarıqlarını yalnız qrammatika və söz ehtiyatı üzərində deyil, həm də real həyat situasiyalarında ünsiyyət qurma qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə yönəldir. Tapşırıq əsaslı öyrənmə metodunun istifadəsi tələbələri öyrənməyə aktiv cəlb edir və onlara problem həll etmə, təhlil aparma və müstəqil düşünmə bacarıqlarını formalaşdırmağa kömək edir. Bu yanaşma, həmçinin, ingilis dilinin gündəlik həyatda tətbiqini təşviq edərək şagirdlərin praktik dil biliklərini artırır. Məzmunla inteqrasiya olunmuş dil öyrənmə strategiyası şagirdlərə dil öyrənmə zamanı müxtəlif akademik sahələrdə biliklər əldə etməyə imkan yaradır.

Beləliklə, tələbələr həm dil bacarıqlarını, həm də ümumi bilik səviyyəsini yüksəldirlər. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi dərs prosesini daha interaktiv və motivasiyalı edir. Onlayn resurslar, oyunlaşdırma və layihə əsaslı öyrənmə metodları şagirdlərin dərsə marağını artırır və onların öyrənmə prosesində daha fəal iştirak etməsini təmin edir.

Nəticədə, müasir metodların tətbiqi ingilis dili tədrisini daha səmərəli, şagird mərkəzli və nəticəyə yönəlik edir. Müəllimlər artıq yalnız bilik ötürən rolunda deyil, həm də şagirdlərin öyrənmə prosesini istiqamətləndirən rəhbər kimi fəaliyyət göstərirlər. Bu yanaşmaların istifadəsi şagirdlərin dil bacarıqlarının inkişafını sürətləndirir və onlara geniş dünyagörüşü qazandırır.

İngilis dili tədrisində qrup işi metodunun rolu və əhəmiyyəti

Səlimi Abbasova

Açar sözlər: *ingilis dili, qrup işi, əməkdaşlıq, kommunikativ təlim, interaktiv metod, şagird fəallığı, dil bacarıqları*

Keywords: *English language, group work, cooperation, communicative teaching, interactive method, student activity, language skills*

Müasir təhsil sistemində əsas məqsədlərdən biri şagirdlərin yalnız nəzəri biliklərə yiyələnməsi deyil, həm də həmin bilikləri praktik fəaliyyət zamanı tətbiq edə bilməsidir. Bu baxımdan ingilis dili dərslərində interaktiv metodlardan, xüsusilə qrup işlərindən istifadə mühüm əhəmiyyət daşıyır. İngilis dili kommunikativ xarakterli fənn olduğu üçün burada şagirdlərin fəal danışması, dinləməsi, sual verməsi, cavablandırması və fikir bildirməsi əsas təlim məqsədlərindəndir. Ənənəvi dərslər prosesində müəllim daha çox izah edən, şagird isə dinləyən tərəf kimi çıxış edirdi. Lakin müasir dərslər modeli şagirdi təlim prosesinin mərkəzinə gətirir. Qrup işi də məhz bu yanaşmanın əsas formalarından biridir. Bu üsulda şagirdlər müəyyən tapşırığı birlikdə yerinə yetirir, bir-birinə kömək edir, öz fikirlərini bölüşür və nəticədə həm dil biliklərini, həm də sosial bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

Qrup işinin mahiyyəti. Qrup işi şagirdlərin kiçik qruplar şəklində birgə fəaliyyət göstərərək müəyyən təlim tapşırığını yerinə yetirməsi prosesidir. Bu zaman hər bir şagird ümumi nəticəyə öz töhfəsini verir. İngilis dili dərslərində qrup işi dialoq qurma, mətn üzərində işləmə, rollu oyun, layihə hazırlama, təqdimat, söz ehtiyatının möhkəmləndirilməsinə tətbiq edilə bilər. Qrup işinin əsas məqsədi odur ki, şagird dərslərində passiv dinləyici kimi qalmır. O, danışır, düşündür, fikir bildirir, yoldaşlarını dinləyir və öyrəndiyi dili real ünsiyyət şəraitində istifadə edir. Bu isə ingilis dilinin tədrisində çox vacibdir, çünki dil yalnız qaydaları əzbərləməklə deyil, ünsiyyət prosesində mənimsənilir.

İngilis dili dərslərində qrup işinin keçirilməsi yolları. İngilis dili dərslərində qrup işinin səmərəli keçirilməsi üçün ilk növbədə müəllim dərslərin məqsədini dəqiq müəyyən etməlidir. Əgər dərslərin məqsədi danışmaq bacarığını inkişaf etdirməkdirsə, qrup işi dialoq, müzakirə və rol oyunu formasında təşkil edilə bilər. Əgər məqsəd söz ehtiyatını artırmaqdırsa, söz xəritəsi, assosiasiya tapşırıqları və cümlə qurma fəaliyyətləri daha uyğun olar. Qrupların formalaşdırılması da mühüm mərhələdir. Müəllim şagirdləri təsadüfi şəkildə və ya onların bilik səviyyəsinə, xarakterinə və fəallıq dərəcəsinə görə qruplaşdırma bilər. Daha səmərəli nəticə üçün qruplarda həm fəal, həm də nisbətən passiv şagirdlərin olması məqsədəuyğundur. Bu zaman güclü şagirdlər zəif şagirdlərə kömək edir, zəif şagirdlər isə qrup mühitində daha rahat danışmağa başlayırlar. Qrup daxilində rolların bölüşdürülməsi də vacibdir. Məsələn, bir şagird qrup lideri, biri katib, biri təqdimatçı, biri vaxt nəzarətçisi, digəri isə material toplayan kimi çıxış edə bilər. Bu bölgü şagirdlərdə məsuliyyət hissini artırır və hər kəsin prosesdə iştirakını təmin edir. Müəllim tapşırığı aydın və konkret şəkildə izah etməlidir. Şagirdlər nə etməli olduqlarını, nə qədər vaxtlarının olduğunu və nəticəni necə təqdim edəcəklərini əvvəlcədən bilməlidirlər. Tapşırıq çox

çətin olduqda şagirdlər passivləşir, çox asan olduqda isə maraq azalır. Buna görə tapşırıqlar şagirdlərin yaşına, dil səviyyəsinə və dərsin məqsədinə uyğun seçilməlidir.

Qrup işi üçün fəaliyyət nümunələri. İngilis dili dərslərində qrup işi müxtəlif fəaliyyət formalarında keçirilə bilər. Məsələn, “Jigsaw reading” üsulunda mətn hissələrə bölünür və hər qrup mətnin bir hissəsini oxuyub izah edir. Sonra qruplar birləşərək bütöv mətnin məzmununu tamamlayırlar. Bu üsul həm oxu, həm də danışıq bacarığını inkişaf etdirir. “Role-play” tapşırıqlarında şagirdlər real həyat situasiyalarını canlandırırlar. Məsələn, “At the doctor”, “At the airport”, “In the shop”, “In the restaurant” kimi mövzular üzrə qruplar dialoq hazırlayır və təqdim edirlər. Bu fəaliyyət şagirdlərin gündəlik danışıq ifadələrindən istifadə etməsinə şərait yaradır.

“Information gap” tapşırıqlarında hər qrupda fərqli məlumat olur və şagirdlər həmin məlumatları paylaşaraq ümumi nəticəyə gəlirlər. Məsələn, bir qrupda xəritə, digər qrupda istiqamət cümlələri ola bilər. Şagirdlər bir-biri ilə danışaraq doğru marşrutu tapırlar. Bu üsul dinləmə və danışıq bacarığını inkişaf etdirir. Layihə əsaslı qrup işləri də ingilis dili dərslərində geniş tətbiq olunur. Şagirdlər “My favourite country”, “Healthy lifestyle”, “Environmental problems”, “Famous people”, “My school” kimi mövzularda poster, təqdimat və ya qısa video hazırlaya bilərlər. Belə tapşırıqlar şagirdlərin tədqiqat aparmaq, məlumat toplamaq və ingilis dilində təqdim etmək bacarıqlarını gücləndirir. Debat və müzakirələr isə daha yuxarı siniflərdə tətbiq oluna bilər. Məsələn, “Is the Internet useful for students?”, “Should school uniforms be compulsory?”, “Is online learning effective?” kimi mövzular üzrə qruplar lehinə və əleyhinə arqumentlər hazırlayırlar. Bu fəaliyyət şagirdlərdə tənqidi düşünmə və fikrini əsaslandırma bacarığını inkişaf etdirir.

Qrup işinin uğurlu alınması müəllimin düzgün təşkilatçılığından çox asılıdır. Müəllim yalnız tapşırıq verən şəxs deyil, həm də müşahidəçi, istiqamətləndirici və dəstəkləyici rolunda çıxış etməlidir. O, qruplar arasında gəzməli, şagirdlərin fəaliyyətini izləməli, ehtiyac olduqda kömək etməli, lakin tapşırığı onların əvəzinə yerinə yetirməməlidir. Müəllim qrup işində bütün şagirdlərin iştirakına diqqət yetirməlidir. Bəzi hallarda bir və ya iki fəal şagird bütün işi öz üzərinə götürür, digərləri isə passiv qalır. Bunun qarşısını almaq üçün müəllim rolların bölüşdürülməsini tələb etməli və qiymətləndirmə zamanı fərdi iştirakı da nəzərə almalıdır. Qrup işindən sonra nəticələrin təqdimatı və müzakirəsi aparılmalıdır. Hər qrup öz işini sinif qarşısında təqdim edir, digər qruplar isə suallar verir və fikir bildirlər. Bu mərhələ şagirdlərin ictimai çıxış və dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Qrup işlərinin qiymətləndirilməsi yalnız yekun nəticəyə əsaslanmamalıdır. Burada proses də nəzərə alınmalıdır. Müəllim şagirdlərin əməkdaşlıq səviyyəsini, ingilis dilindən istifadə etməsini, tapşırığa yanaşmasını, yaradıcılığını və təqdimat bacarığını qiymətləndirə bilər. Qiymətləndirmə meyarları əvvəlcədən elan olunarsa, şagirdlər nə gözləndiyini daha yaxşı anırlar. Məsələn, qiymətləndirmə zamanı aşağıdakı meyarlar əsas götürülə bilər: tapşırığın düzgün yerinə yetirilməsi, qrup üzvlərinin iştirakı, ingilis dilindən istifadə səviyyəsi, təqdimatın aydınlığı, yaradıcılıq və vaxtdan düzgün istifadə.

İngilis dili dərslərində qrup işlərinin keçirilməsi şagirdlərin dil bacarıqlarının inkişafı üçün səmərəli metodlardan biridir. Bu üsul şagirdlərin dərstdə fəallığını artırır, onların bir-biri ilə əməkdaşlıq etməsinə, fikirlərini sərbəst ifadə etməsinə və ingilis dilindən real ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməsinə şərait yaradır. Qrup işi həmçinin şagirdlərdə məsuliyyət, qarşılıqlı hörmət, liderlik, dinləmə və komanda ilə işləmə bacarıqlarını

formalaşdırır. Səmərəli qrup işi üçün müəllim dərslərin məqsədini düzgün müəyyən etməli, qrupları balanslı formalaşdırmalı, tapşırıqları şagirdlərin səviyyəsinə uyğun seçməli və qiymətləndirməni obyektiv aparmalıdır. Belə dərslər daha canlı, maraqlı və nəticəyönümlü olur. Nəticə etibarilə, qrup işləri ingilis dilinin tədrisində yalnız bir metod kimi deyil, həm də şagirdlərin kommunikativ və sosial inkişafını təmin edən mühüm pedaqoji vasitə kimi qiymətləndirilməlidir.

Siyasi diskursda ironiyanın funksional xüsusiyyətləri: Britaniya və Amerika siyasətçilərinin nitqində ironik ifadələrin təhlili

Leyla Cəfərzadə

Açar sözlər: *siyasi diskurs, ironiya, siyasi kommunikasiya, diskurs təhlili, pragmatik təhlil, siyasi ritorika, Britaniya və Amerika siyasəti*

Keywords: *political discourse, irony, political communication, discourse analysis, pragmatic analysis, political rhetoric, British and American politics*

İroniya tez-tez istifadə olunan dil vasitələrindən biridir. Onun funksiyaları və mexanizmləri çoxşaxəlidir və əsasən kommunikativ kontekst, ekstralinqvistik situasiya, müəlliflə adresat arasındakı münasibətlərin xarakteri ilə müəyyən olunur. İroniyanın istifadəsi iştirakçıların mədəni və dil mənzərəsindən, eləcə də kommunikativ dəyərlərindən də asılıdır.

Siyasi diskursda istifadə olunan ironiya adresatı mədəniyyətin simvollarını və dəyərlərini yenidən dərk etməyə sövq edir, mənaların oyununu, şərhini və improvizasiyasını nəzərdə tutur. Məharətlə işlədilmiş ironiya auditoriyaya təsir göstərən güclü vasitədir. O, ideyaları dolaylı formada təqdim edir, müzakirə olunan obyektin müəyyən tərəfinə diqqəti yönəldir, ictimai rəyin və zövqün formalaşmasına təsir göstərir.

Britaniya mədəniyyətində mühüm kommunikativ strategiyalardan biri olan “üzün qorunması” (face-saving) prinsipini 2007-ci ildə öz abidəsinin açılış mərasimində çıxış edən Marqaret Tetçerin sözlərində görmək olar: *“Mən dəmirdən olan abidəyə üstünlük verərdim, amma bürünc də pis deyil. Paslanmayacaq və başı da düşməyəcək.”*

Britaniya mədəniyyətində insanın öz xidmətlərini açıq şəkildə tərifləməsi və öz şərəfinə təşkil olunmuş mərasimdə pafoslu çıxış etməsi xoş qarşılanmır. Buna görə də Tetçer yaranmış narahat vəziyyəti ironiya və özünəironiya vasitəsilə yumşaldır. O, “Dəmir ledi” ləqəbinə işarə edərək söz oyunu yaradır. İroniya həm də rəqiblərin hücumlarının qarşısını almaq vasitəsi kimi çıxış edir. Məsələn, Boris Conson demişdir: *“Mançesterdə olmaq necə də gözəldir – bu, hələ heç kəsi təhqir etmədiyim nadir şəhərlərdən biridir.”*

Kəskin və qalmaqallı çıxışları ilə tanınan siyasətçi öz imicini etiraf edir və mümkün tənqidlərin təsirini öncədən zəiflətməyə çalışır. Burada ironiya preventiv funksiyanı yerinə yetirir. Baş nazir olmaq ehtimalı barədə suala cavab verərkən Boris Conson ironik şəkildə bildirir ki, onun yenidən doğulmaq şansı baş nazir olmaq şansından daha çoxdur. Bu zarafat həm “üzün qorunmasına” xidmət edir, həm də narahat mövzunun müzakirəsini bağlayır.

Britaniyanın digər tanınmış siyasətçisi Devid Kameron da ironiyadan məharətlə istifadə etmişdir:

“Əgər bu yay Kornuolda çimərlikdə çəkilmiş şəkillərimi görmüsünüzsə, bilirsiniz ki, mənim döyüşmək üçün qarnım var.” Burada “stomach for the fight” ifadəsi həm “mübarizə aparmaq əzmi”, həm də sözün həqiqi mənasında “qarın” mənasını daşıyır. Kameron öz görünüşü ilə bağlı mümkün tənqidləri qabaqlayaraq onları öz xeyrinə çevirir.

Obama Ted Kruz haqqında danışarkən də ironiyadan istifadə etmişdir: *“Qaliley düşündü ki, Yer Günəşin ətrafında fırlanır. Ted Kruz isə düşünür ki, Yer Ted Kruzun ətrafında fırlanır.”* Bu ironik müqayisə siyasətçini özünü həddindən artıq vacib hesab edən insan kimi təqdim edir.

Siyasi nitqin mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun yüksək emosional və ekspressiv xarakter daşmasıdır. Bu səbəbdən yumor, ironiya və sarkazm siyasi kommunikasiya üçün mühüm vasitələr hesab olunur.

Donald Tramp seçki kampaniyası zamanı ironiya və sarkazmdan əsasən Kamala Harrisə və Demokrat Partiyasına qarşı istifadə etmişdir. Donald Trampın nitqində ironiyanın və sarkazmın bir neçə nümunəsinə nəzər yetirək: *“First of all, they bought their chips from Taiwan... I don't say her because she has no policy.”* Bu ifadə ilə Tramp Kamala Harrisin şəxsi siyasi mövqeyə malik olmadığını və yalnız Demokrat Partiyasının siyasətini təkrarladığını vurğulayır. Sarkazm they və she əvəzliliklərinin qarşılaşdırılması vasitəsilə yaradılır. *“We'll end up being Venezuela on steroids.”* Burada Tramp Bayden administrasiyasının siyasətini tənqid edir və ABŞ-ın gələcəyini mənfi assosiasiyalar doğuran Venesuela ilə müqayisə edir. Venesuela on steroids ifadəsi hiperbolik ironiyanın nümunəsidir.

“I'm honored to be a part of it.” Bu ifadə Trampın Baydenin debatlarda uğursuz çıxışını dolayı yolla lağa qoyması məqsədinə xidmət edir. Böyük Britaniya və ABŞ mədəniyyətləri fərdiyyətçilik, bərabərlik, praqmatizm, pozitivizm və rəqabətlik kimi ümumi kommunikativ dəyərlərə malikdir. Bununla belə, Britaniya mədəniyyətində məxfilik və şəxsi məkanın qorunması, Amerika mədəniyyətində isə assertivlik və özünəinam üstünlük təşkil edir.

Bu fərqlər siyasi diskursda ironiyanın istifadəsində də özünü göstərir. Amerika siyasi diskursunda ironiya əsasən rəqibə hücum etmək, onu gözdən salmaq və danışanın öz üstünlüyünü nümayiş etdirmək məqsədinə xidmət edir. Britaniya siyasi diskursunda isə ironiya daha çox müdafiə, gərginliyin azaldılması, “üzün qorunması” və şəxslərarası münasibətlərin harmoniyasını təmin etmək funksiyalarını yerinə yetirir. Siyasi diskursda ironiyanın uğurlu olması yalnız milli-mədəni xüsusiyyətlərdən deyil, həm də auditoriyanın yaşı, cinsi, sosial statusu, əhval-ruhiyyəsi və mövzu ilə bağlı bilik səviyyəsindən asılıdır. Bütün bu amillər nəzərə alındıqda ironiya siyasi kommunikasiya prosesində son dərəcə təsirli vasitəyə çevrilir və maksimum kommunikativ effekt yaradır.

İÇİNDƏKİLƏR

CONTENTS

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Bənövşə Əsgərova

Dildə determinasiyanın ifadə vasitələri 9

Lalə Vəliyeva, Sakit Əhmədov

Dəniz nəqliyyatında işçi heyətin peşəkar hazırlıq sisteminin
təkmilləşdirilməsi istiqamətləri 13

Faidə İsayeva

Xarici dilin tədrisində müəllimin metodiki
səriştəsinin formalaşması 17

Yaqub Səmədov

Müasir dövrdə Azərbaycan – Özbəkistan mədəni
əməkdaşlığı 21

Nəzmiyyə Mehdizadə

CLT əsaslı dərslərdə sinifdaxili qarşılıqlı ünsiyyət və tələbə
iştirakının təhlili 25

Aysel İbrahimova

The Effect of Topic Selection on Students' Writing
Performance 30

Çingiz Məmmədzadə

Kırım böhranında beynəlxalq güclərin mövqeyi 34

Ləman Əsgərli

İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisində innovativ üsulların
tətbiqi 38

Səlmi Abbasova

İngilis dili tədrisində qrup işi metodunun
rolu və əhəmiyyəti 42

Leyla Cəfərzadə

Siyasi diskursda ironiyanın funksional xüsusiyyətləri:
Britaniya və Amerika siyasətçilərinin nitqində ironik
ifadələrin təhlili 47

Redaksiyanın ünvanı

AZ1073, Bakı şəh.,
Yasamal r-nu, A.M.Şərifzadə 19
Tel.: +994 99 807 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: tezis.tedqiqat@aem.az

Editorial address

AZ1073, Baku city,
Yasamal dist., A.M.Sharifzade 19
Phone: +994 99 807 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: tezis.tedqiqat@aem.az

İmzalandı: 12.06.2026
Onlayn çap: 19.06.2026
Kağız formatı: 60x84, 1/16
H/n həcmi: 3,5 ç.v.
Sifariş: 188

Signed: 12.06.2026
Online publication: 19.06.2026
Format: 60/84, 1/16
Stock issuance: 3,5 p.s.
Order: 188

aem.az saytında çap edilmişdir.
Ünvan: Bakı şəh., Yasamal r-nu,
A.M.Şərifzadə 19
Tel.: +994 50 209 59 68
e-mail: zengozurda1868@mail.ru

It has been published on aem.az
Address: Baku city, Yasamal dist.,
A.M.Sharifzade 19
Phone: +994 50 209 59 68
e-mail: zengozurda1868@mail.ru

